

Tompa M., hogy öntudatosan szoktam eljárni mindenben, s indokolni tudom itt is minden tettemet, ha az ő egyéni fölfogása- és szempontjaival nem egyeznek is meg. Ennyivel tartoztam magamnak, s részemről csak azt fájlnám, ha Tompa félreértene, — s őszinteségemet rossz néven vevén, — fölszólalásom csak egy kellemetlen percet is szerezne neki. Ha betegsége miatt visszavonúlt is az irodalomtól újabb időben: azért az egész haza osztatlan részvétellel függeszti szemét rá és életére, melyet — fájdalmaitól megszabadítva — vajha minél hosszabbra nyújtson a gondviseelés.

Aldor Imre.

A Tompa—Aldor-vita békés befejezéséről Vajda Emil, Aldor Imre tanártársa számol be, aki Tompa levelét először publikálta (Kölozsvár, 1889. nov. 20.). Közléséből megtudjuk, hogy a kiadvány megjelenése előtt Aldor két levelet írt Tompának (egyik sem maradt fenn!), a hírlapi vita, illetőleg Aldor Fővárosi Lapok-beli válasza után pedig Tompa »egy négyoldalas levelet intézett Aldorhoz, melyben megható hangon festi testi s lelki szenvedéseit; bocsánatot kér, hogy elfelejtette a költemények kiadására vonatkozó előzetes engedélyét, mert bizony alig emlékszik némelykor 'ma, a tegnapi történetekre'. E levél azonban elveszett, pedig ez is érdekes világot vethetett volna a sokat szenvedett költő életére.«

13

Felvilágosítás és kérelem

Legyen szabad néhány őszinte szót mondanom.

Midőn saját intézkedésem után lépés történt a mult télen szétküldött arcképem újra rajzoltatásának ügyében: én igen rosszul voltam; <tudtam, hogy intézkednek, de> a szenvedő semmire se gondolásával vettem az egész dolgot. Midőn megláttam a képet, ez nagy visszatetszést okozott bennem, <boszantván, hogy csere történt, olyan csere, mely méltán hiúság vádjával terhelhet.> Az a kép sem izlésem, sem korom, sem jelen körülményeimhez nem illett és legalább is szemszűrő volt megjelenése. Meg kellett mégis nyugodnom. Azonban Ráth Mór barátom, pesti kiadó-könyvtáros, szíves levén új arcképemet kiadni, megmenekültem a zavartól. <Most becsérelését kérem, hiszen ez is csak olyan arckép, ráma nem kell más.>

A nőknek nem akarok alkalmatlankodni e tekintetben.

<De a cserét — kivált most már, — a> A férfiaktól komolyan kérem. <komolyan kérem> és várom az előbbi arckép megsemmisítését.

Tompa Mihály

Eredetije a Szász Károlynak írt s ma az OSZK-ban őrzött levelek között. Egyik levelét (»Kedves jó Károlyom! Légy már egyszer igazán pap...« 1868. márc. 25—28. között) erre a sok törlést, javítgatást mutató nyomtatványra írta.

Ez volt ama bizonyos »30 sor körüli« szöveg, amelyet előbb hírlapokban akart, fizetett közleményként publikálni a barátaitól búcsúzó és nekik arcképeit ajándékozgató költő. Végül is — úgy látszik — nem hírlapokban, hanem önálló nyomtatványként, röplapként jelentette meg. A nyomtatványon rajta van az impressum is: Pest Nyomatott Emich Gusztávnál 1868. Lehet, hogy e nyomtatvány-példányt korrektúrának szánta, mert utólag is javítgatott, törölt rajta. Törléseit ékzárójelben tüntettük fel. Az utolsó szavakat (»komolyan kérem és várom...«) már nem ő írta, hanem káplánja, Csizy János, jellegzetes szépírásával.

Erre a nyilatkozatára is sokszor utal az utolsó hónapokból való leveleiben.

Péter László

SZABÓ DEZSŐ SZEGEDEN

1

„Olaszországi utazásai után egy ideig Párizsban tartózkodott, majd két hónapig Szegeden pihent Szabó Dezső és egy hónappal ezelőtt visszaérkezett Budapestre” — írta 1925 nyarán a riporter Szabó Dezsővel való beszélgetése nyomán.¹ Azután így folytatta interjút az íróval:

„ — Az én gályám a Filadelfia kávéház — mondotta Szabó Dezső, majd lelkendezve beszélt szegedi tartózkodásáról, ahol, mint mondotta, mindenki szerette, elhalmozták virágokkal és Szegeden végre megismerte az igazi Alföldet. Szegedre való utazása, úgy mint minden nagyobb esemény az életében, ötletszerűen történt. Szabó Dezső Párizsban határozta el magát arra, hogy Szegedre utazik.” Párizsban, mondja az író, egy ismeretlen emberben a szegedi rendőrfőkapitányt, dr. Szalay Józsefet vélte fölismerni. A tévedés ugyan kiderült, de Szalayról eszébe jutott Szeged, s fölillant benne az ötlet: Szegedre utazik. „Még aznap este vonatra is ültem — úgymond — és elhagytam Párizst. Elhatározásomat nem bántam meg, mert Szegeden szimpátiát és szeretetet kaptam és felséges két hónapot töltöttem az alföldi városban.”

¹ FODOR TIBOR: Szabó Dezső kilép a politikai porondra. Világ, 1925. június 11.

Szabó Dezső vallomásából nem világlik ki, honnan és miért ismerte Szalayt, a „literátus rendőrfőkapitányt”, a jeles bibliofil és kéziratgyűjtőt, Móra Ferenc és Juhász Gyula barátját, a Dugonics Társaság konzervatív ízlésű, de az állása engedte határokon belül liberális gondolkodású elnökét. Mindenesetre érdekes ez a véletlen. Szabó Dezső szegedi korszaka ugyanis az író pályájának ahhoz a kevés szakaszához tartozik, amelyben tevékenysége viszonylag pozitívan ítéltető meg. Az író, aki élete során annyi következetlen és sorozatosan önmagával is ellentmondásba keveredő állásfoglalásra jutott, 1919 nyarán, őszén az ellenforradalom egyik leg-harsányabb szócsöve volt. Ekkor szembefordult vele Juhász Gyula is, s *Az elsodort falu* kapcsán ironikusan vetette szemére, hogy „Székesfehérváron klerikális volt, Nagyváradon filozofemita, Székelyudvarhelyen református, Sümegen nihilista, Ungváron antiklerikális, Budapesten többek között kommunista.”² Pedig Juhász becsülte Szabó Dezsőt. Közös váradi tanárkodásuk idejéből ugyan épp hogy ismerték egymást: néha a kávéházban elbeszélgettek az irodalomról – amint Szabó Dezső emlékezéséből, Juhász halála alkalmából frott tanulmányából³ és Juhász Gyula Szabó Dezsőről írt cikkéből⁴ egyformán tudjuk –, de írásaikat később kölcsönösen figyelemmel kísérték. Juhász 1922-ben Szabó Dezsőről szóló említett írásában megvallotta: „A Rókus-kórház kis szobájában, vérző mellettel, a nő mellett, aki szeretett, olvastam legtitésőbb emberi megnyilatkozását. Együtt olvastuk, együtt szerettük.” A *Nefejejs* megjelenése kapcsán Szabó Dezső melegen méltatta Juhász líráját⁵ és Tóth Árpád 1920. nov. 26-i leveléből tudjuk, hogy az ő értékrendjén az Ady utáni lírikusok élén Juhász Gyula állott, őt követte Tóth Árpád, majd Babits és Kosztolányi. Bizonyára nem véletlen, hogy irodalomtudományunk ma szintén ezt vallja helyes értékskálának.⁶

2

Szabó Dezső 1919 és 1921 között a szélsőjobboldali *Virradat* hasábjain ontotta magából az ellenforradalmi eszméket.⁷ Hamarosan azonban szembekerült a kurzus hatalomra került hasznélvezőivel, s nemskára szembe is fordult a „keresztény-nemzeti” eszmék jelszavával restaurálódott feudális hatalommal. Elszigetelődött és magára maradt, nehéz anyagi körülmények közé került, annál is inkább, mert merész gesztussal elhatározta, hogy a forradalom alatt a proletárállamtól kapott honoráriumát visszafizeti az államnak, ne érje többet a vád, hogy „pénzt fogadott el a vörösöktől”.⁸

Szabó Dezső tehát 1925 tavaszán már a Horthy-rendszer ellenzékének harcos szövetségeseként érkezett Szegedre.

Így is fogadta őt a város, elsősorban a helyi liberális demokrata körök szócsöve, a *Szeged*, amely az önálló lapot nélkülöző szegedi szociáldemokrata munkásság támogatását is élvezte, s amelynek munkatársai – Pór Tibor (mai nevén Sarló Sándor), Vér György, Magyar László – maguk is szociáldemokrata meggyőződésűek voltak ez időtt, s melynek vezércikkeit nem kisebb publicisták írták, mint Móra Ferenc és Juhász Gyula.

3

Ide érkezését megelőzően is foglalkoztatta már Szabó Dezső a szegedi újságokat. Az író 1924. január 25-én levelet intézett a *Friss Hírek* szerkesztőségéhez, s ebben tiltakozott azellen, hogy egyesek önhatalmúlag részére pénzt gyűjtsenek.⁹ Ezzel kapcsolatban nemskóra meglátogatta őt a *Szeged* munkatársa, Vér György, s nagy cikkben számolt be Szabó Dezső életéről, állásfoglalásáról a rendszer ellen.¹⁰ Hírt adott a lap az író pörének ítéletéről,¹¹ majd 1924 őszén arról, hogy kivándorol, Itáliába megy, s eladja könyvtárát, kéziratait. Közölte, hogy a *Csodála-*

² JUHÁSZ GYULA: Örökség. Bp. 1958. 1. köt. 178. — Juhász Gyula egyéb Szabó Dezső-ellenes cikkei az ellenforradalom első éveiből: Az el nem sodort falu. Délmagyarország, 1920. május 16. — Az elsodort Szabó. Szegedi Napló, 1920. július 18. — Résen. A Munka, 1921. január 8. Vö. GREZSA FERENC, It. 1961: 431, 442.

³ SZABÓ DEZSŐ: Juhász Gyula. Bp. 1937. május. Ludas Máttyás kiadás, 28. sz. 1–12. l. = SZABÓ DEZSŐ: Az egész láthatár. Bp. [1943], 257–265.

⁴ JUHÁSZ GYULA: i. m. 195.

⁵ SZABÓ DEZSŐ: Juhász Gyuláról. *Virradat*, 1921. január 22. — Vö. még TÖRÖK ZOLTÁN: Juhász Gyula Élet és Irodalom, 1923. május 25.

⁶ Vö. KARDOS LÁSZLÓ: Tóth Árpád. Bp. 1955. 434.

⁷ NAGY PÉTER: Szabó Dezső indulása. Bp. 1958. 29–30.

⁸ NAGY PÉTER: Szabó Dezső az ellenforradalomban. Bp. 1960. 155.

⁹ Szabó Dezső levele a *Friss Hírek*-hez. *Friss Hírek*, 1924. január 28. — Vö. Szabó Dezső nyilatkozik „barátairól” és „nyomoráról”. Kik gyűjtötték Szabó Dezsőnek? Szeged, 1924. január 29.

¹⁰ VÉR GYÖRGY: Szabó Dezsőnél, a Gellérthegyén. Szeged, 1924. március 2.

¹¹ Szabó Dezső ítéletét a legenyhébbre szállította le a Kúria. Szeged, 1924. június 16.

tos élet kéziratát Szalay József vette meg.¹² A *Friss Hírek*ben Kappel Gyula vezércikket írt Szabó Dezső távozásáról, esetleg a magyar író szomorú helyzetét.¹³ A *Szeged* hírt adott Szabó Dezső elutazásáról, és közölte, hogy az író kijelentése szerint tíz évig Olaszországban akar élni.¹⁴ Kappel Gyula a távozást új vezércikkben kommentálta, párhuzamba állítva Anatole France-ot, aki az életből, és Szabó Dezsőt, aki az országból távozott el.¹⁵ Az író egyik nagyváradai ismerőse — diák a váradi reál gimnáziumban, amikor Szabó Dezső ott tanított — cikksorozatban írja meg emlékeit vele kapcsolatban.¹⁶

Szegedi kapcsolatait illetően említést érdemel még a Juhász-jubileum ügye is. Erre ugyanis Szabó Dezsőt is meghívták a költő barátai, a jubileum lelkes szervezői. Minthogy azonban sem Babits, sem Kosztolányi nem volt hajlandó vele együtt szerepelni, Szabó Dezső nem is vett részt a jubileumon.¹⁷

4

A *Szeged* 1925. március 6-i számában Vér György nagy cikkben jelentette be: *Öthónapi bujdosás után szerdán este Szabó Dezső Szegedre érkezett.*

A cikkből kiderül, hogy Szabó Dezső március 4-én, szerdán este nyolckor „csöndben és titokban belopódzott Szegedre”. „Öt hónapig csavarogtam, mint egy nagy összeomlás után — mondotta az újságírónak. — Végigjártam Itáliát és a Riviera aranyos narancskertjeit. A kifejezhetetlenül gyönyörű, a felségesen szép tengerre nyílt ablakom és volt egy nagy terrasom, ahol órákig ültem csöndben karosszékemben. Néztem a tengert. Lent délen nagyszerű napokat éltem Nerviben. Nem gondoltam semmire, még haza sem gondoltam. Egy este aztán, ahogy a terrasomon ültem, fájón és szomorúan rá gondoltam a magyar életre. A költőkre, akiket elhagytam. Ekkor írtam nagy szomorúságban három képeslapot a tenger mellől. Juhász Gyulának, Tóth Árpádnak és Oláh Gábornak.”

„Három nagyszerű olasz hónap után — folytatta Szabó Dezső a beszámolóját — Párizsban élttem két hónapot. És két hónap alatt többet tanultam itt, mint otthon tíz év alatt... Közben folyton olvastam a magyar lapokat. Láttam azt a hihetetlen ellentétet, ami a demokratikus köztársaság és a mai Magyarország között tátong. Láttam és éreztem a nem közéletbe való emberek szörnyű térfoglalását és kiálltozását...”

Elmondotta még, hogyan ébredt föl újra hivatástudata, s mint ötlött eszébe Szeged. Ezúttal nem nevezte meg Szalay Józsefet, csupán „egy kedves szegedi ismerőséről” beszélt. Pestre nem kívánkozott: szerdán délután háromkor érkezett a párizsi gyorsral a Keleti pályaudvarra, áthajtatott a Nyugatiba, s a négykor induló szegedi vonattal már indult is tovább. „Egy évig is itt maradok Szegeden — mondotta még. — Óriási regényeket akarok írni! Dolgozni minden magyar kultúráért és erőért és dolgozni egy nagy magyar igazi demokráciáért. Kilencc láda könyvem utazott velem. Háromszázhuszmilliót költöttem öt hónap alatt! Óh, nem adtam el minden könyvem. A nagy magyar auktorok mind megvannak és megvan Sainte-Beuve összes munkája! Érzem, hogy a magyar vidék kell most nekem. Egy jó lakás, dolgozni fogok! Csináltak könyves polcokat és veszek egy hatalmas íróasztalt! Úgy érzem, jó volt, hogy idejöttem.”

A búcsúzáskor még ezt mondotta:

„Láttam füstölni két társamat: az Etnát és a Vezuvot. Csöndesek voltak. Majd meglátják, hogy én fogok kitörni! Két társam csak füstölgött!”

A *Szeged* ugyane számában jelent meg Juhász Gyula A *titán* című költeménye, Szabó Dezsőnek szóló ajánlással, *Makó, 1924. jún. 15-i* keltezéssel. (Később a vers végleges címe A *rab titán* lett.)

A *Világ* már idézett interjújában Szabó Dezső elmondotta azt is, hogy megérkezve, szakadó esőben botorkált a szegedi utcákon és szállást keresett. „Közben egy kis kocsmába tért be, ahol földmunkások és iparosok iddögáltak. Beszédbe elegyedett velük és közben az egyik földmunkás megkérdezte tőle:

¹² Szabó Dezső kéziratai. Szeged, 1924. szeptember 17. — Vö. Szabó Dezső könyvtára Kecskeméten. Szeged, 1924. október 5.

¹³ K. Gy.: Elhagyja Szabó Dezső Magyarországot. *Friss Hírek*, 1924. szeptember 19.

¹⁴ Szabó Dezső elment. Szeged, 1924. október 19.

¹⁵ K. Gy.: Elköltözött írók. *Friss Hírek*, 1924. október 21.

¹⁶ ÚJHEGYI GYULA: Visszaemlékezések Szabó Dezsőre. *Színházi Ujság*, 1924. október 25.—november 1.—november 15.—december 31.—1925. január 10.

¹⁷ PÓR TIBOR: Három levél — a jövő irodalomtörténetéhez. *Hétfői Rendkívüli Ujság*, 1925. június 8. — A cikk befejező sorait idézzük: „Így történt, hogy Szabó Dezső kimaradt a Juhász Gyula-ünnepségből, hiszen természetes, hogy a levelek alapján csak öt ejthették el. Az ünnepség, mint emlékezetes, kitűnően sikerült s a fenti, roppant érdekes irodalomtörténeti dokumentumokat éppen a siker zavartalansága miatt nem akartam nyilvánosságra hozni. Most azonban akadálytalanul megtehetem ezt, annál is inkább, mivel közelmúlt itt tartozóködsé alkalmával Juhász Gyula ünnepelésén Szabó Dezső is kivethette és alaposan ki is vette részét. . .” — E cikk kivágata alapján közölte Szabó Dezső, Babits és Kosztolányi leveleit PÁSZTOR JÓZSEF (Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső és az irigység, *ItK.* 1956: 484—487), tévesen 1923-asnak vélvé.

- Minek tetszik lenni?
- Író vagyok.
- Hol? A városnál? Vagy a törvényszéknél?
- Regényeket, novellákat írok. Szabó Dezsőnek hívnak.

Egy másik földmunkás fölötötte a fejét:

- Az a Szabó, akit egyszer kétévi börtönre ítéltek?

Egy másik hozzátette:

- Az, aki Olaszországba utazott?

- Érdekes – mondotta Szabó, – hogy ezek az egyszerű emberek mind hallottak rólam

és részletekben összeadták életem nevezetességeit. A borbélynál borotválkozás közben ismertek föl az emberek és szinte önmaguktól kérdezték, hogyan kerültem Szegedre, ahol eddig sohasem voltam.”

„Pár napig tartózkodott Szegeden – írja az újságíró –, amikor a *Szeged* című lap megkérte arra, hogy cikkírója legyen.” Valóban, a *Friss Hírek* márc. 8-i száma bejelentette, hogy az író egyelőre Szegeden telepedik le. „Valamikor – írta a lap – Szeged büszkén fogja emlegetni, hogy Szabó Dezső itt talált második otthonát, mint ahogy szeretünk Mikszáth szegedi éveire is hivatkozni.” A *Szeged* ugyanaznap száma első híreként közölte, hogy Szabó Dezső a *Szeged* munkatársa lett. A közlemény hangoztatja, hogy az író szabadon bontakoztathatja ki közirői egyéniségét, a *Szeged* nem korlátozza őt semmiben, írásait nem vetik alá a szokásos szerkesztőségi kontrollnak sem. A lap józan óvatossággal egyúttal már eleve elhárította magától a Szabó Dezső miatt várható bírálatot, mert a szerkesztőségi hír hozzátette, hogy „adódnak esetek, amikor más lesz Szabó Dezső véleménye és más a *Szeged*-é.”

A *Szeged* ugyane számában már meg is jelent Szabó Dezső első cikke, *Juhász Gyula új könyvéhez* címmel, a *Testamentomról*.

„Negyvennyolc óras egyrohanású utazás után olvastam el Juhász Gyula új könyvét” – írta ebben Szabó Dezső. A fáradtság, úgymond, nem engedte be tudatába a benyomások ízt. Csak később, a Tisza partján bukkantak föl az olvasott vesszorok. Juhász Gyula, írja Szabó Dezső, egy sajátos dallam: ő az évezredes magyar sírás a szegedi rögök ajakán. „Mert ő ennek a földnek a költője – folytatja –, Szeged sajátos, rejtett visszhangú földje az ő költészetével örökölt be a magyar irodalom nagyobb sírásába. Dugonics apó s a derék Tömörkény a külső mimikák, az utánozható arcjáték. A szegedi föld lelke benne szabadult a szépség megmondható sírásává. . . Sajátos dallam, elrendeltetett költő, a magyar bánatnak egy sajátos szava Juhász Gyula.” „Benne nyugat és kelet ős ellentéte harmóniába olvadt.” „Gazdag? Gazdagszegény. Juhász Gyula nem kegyelmes úr. Nem is méltóságos. Nem is nagyságos. Nem is tekintetes. Még csak téns se. Facér tanár. Senki. A semmilyenedik fizetési osztályban. Valóságos vörös lázadás, hogy így létezni mer. Ha csak egy kis konstruktív érzéke volna, venne egy nagy radír gummit és kigummizná magát Magyarországból. Koszos magyar, koszos géniusz, mit keresel itten? . . . A magyar sírás mély bűvára tizenkét évi munkájáért egy krajcárt sem kap hazájától, nem kapja vissza még a befizetett nyugdíjrészleteket sem. És mégis még mer lenni, mer halálos magyar szellemmel virrasztani és énekelni meglopott fajtája fölött. Hát nincs többé egy keresztény Léderer, aki kifajvédje az ilyen lázadót az élők sorából?” Cikke befejező passzusában Klebelsberget aposztrofálja a tőle ismert, maróan és keserűen gúnyos hangon, amiért Juhász Gyulának nyugdíj nélkül kell nyomorognia. „Ha sohasem lett volna tanár, akkor is kutyakötelessége volna a magyar államnak eltartani őt” – mondja.

Szabó Dezső Juhász költészetéből csak egyetlen hangot, a magyar fájdalom hangját hallotta ki; nem volt füle a társadalmi mondandóra, illetve csak annyiban, amennyiben ez a magyarság problémáival – legalábbis az ő szemléletében – azonosítható volt. Ez ugyan Szabó Dezső egész világnézetéből szervesen következő látásmódot jelent, de kétségtelen, hogy Juhász lírájának egyik valóságos összetevőjét tükrözte vissza még egyoldalúságában is. A másik, ami Szabó Dezső Juhász-értékelésében progresszíven hatott az adott időpontban: a hangnem és mondandó tudatos kiélezése az ellenforradalom népellenes világa ellen. Juhász Gyula ekkor a korai fasiszta magyar hatalmi rendszer szemében „a vörös költő”: ő mellé állni, az ő költészetét úgy méltatni, ahogyan Szabó Dezső tette, 1925-ben vitathatatlanul a demokrácia erőinek szolgálatát, a fehérterror tagadását jelentette.

A *Friss Hírek* munkatársa, Kappel Gyula *Szabó Dezső – a zsurnaliszta* címmel közölt interjú a lap márc. 14-i számában. Ebben Szabó Dezső tiltakozott a zsurnaliszta megjelölés ellen, mondván, hogy a zsurnalisztikától változatlanul undorodik. „A *Szeged*-ben megjelent kis cikkben – mondotta – szócsere történt. Itt publicisztikáról van szó, amennyiben időnként egyes politikai és társadalmi vonatkozású cikkeket ígértem a *Szeged*-nek.” A kérdésre, hogy megegyezik-e az ő iránya a *Szeged*ével, így felelt: „Úgy látszik, hogy maga soha egy soromat se olvasta, mert akkor nem kérdezne ilyeneket. Tudom-e én, hogy Magyarországon melyik lapnak milyen iránya van? A leghalványabb fogalmam sincs róla, teljesen egyenlő távolságban vagyok minden laptól és minden iránytól. Ma a magyarságot három halálos nyavalya harapja: a jobb-

oldali érdekszövetség, a baloldali érdekszövetség és az arany középút.” (Nem tudni, mire vonatkozik a szerkesztőség zárójeles megjegyzése itt, hogy ezzel a véleménye nem egyezik.) Szabó Dezső így folytatta nyilatkozatát: „Az én politikai programom a magyarság nagy tömegeinek élethez juttatását jelenti, kultúra és demokrácia által.”

A szegedi lapok – a jobboldalt kivéve – lelkesen fogadták Szabó Dezsőt. Juhász Gyula a *Hétfői Rendkívüli Ujság* márc. 9-i számában harcostársként köszöntötte: „Kedves Dezső, bajtársi és kartársi örömmel üdvözöllek városunkban, amelyet hol magyar Moszkvának, hol alföldi metropolisnak neveznek a bennszülött rézbőrűek. Érezd jól magadat, pihenj és alkoss az örökkévaló magyarság javára és dicsőségére. Meríts erőt, mint Anteus, a szegedi földből, de vigyázz a szegedi aszfaltra és azokra, akik ezen az aszfalton a hatalom gögijével és méltóságával feszítenek. (És minden megváltó jóságot és igazságot megfeszítenének.)”¹⁸ A tréfás hangú üdvözlés alapján nagyon komoly mondanivalót hordoz: Juhász az ellenforradalmi Szeged ellenséges légkörére intette a helyi viszonyokban járatlan íróbarátját.

A *Színház és Társaság* márc. 9-i száma az első lapján köszöntötte az író. „Vendége érkezett Szegednek” – kezdődik a cikk, s kifejti, hogy szívesebben látott vendég ő a városban, mint nagyon sok díszhíntős, hivatalos fogadattással és ünnepi szónoklatokkal várt látogató.

A *Színházi Ujság* márc. 14-i száma *A fejedelem* címmel vezércikkében méltatta. A cikkből tudjuk meg szegedi lakása pontos címét: néhány napra a Tisza-szállóban szállt meg, majd a *Klauzál tér 3. sz. II. emelet 17. sz.* lakásában töltötte a két szegedi hónapját. „Szegedet nagyon szereti – írja róla a cikk –, és jól érzi magát. Csak a fekete kávéval nincs kibékülve és ezért elhatározta, hogy saját maga fogja főzni a kávéját.” Ez a cikk is elmondja, hogy Szabó Dezső regényt ír, nem szereti, ha háborgatják, ajtáján nincs is kint a névjegye. „Utoljára akkor csináltatott névjegyet, mikor leérettségizett.”

A *Színházi Ujság* e számának címlapját Szabó Dezső arcképe díszíti. „Nehezen tudott fényképet adni. . . – írja erről az idézett vezércikk. – Egy fényképe volt összesen, amit Párizsban csináltatott egy gyorsfényképésznel, mert kellett az igazolványába. Onnan tépte ki. Még a képen is rajta van a párizsi rendőrség idegeneket ellenőrző hivatalának a bélyegzője.” „Egy évig akar itt maradni, de lehet, hogy itt hagy hamarabb bennünket. A hangulatától függ. Néhány előadást fog tartani. A fővárosi sajtó már figyel rá. Mert amit Szabó Dezső mond, azt mindenki számára mondja és Szabó Dezsőt meg kell hallani mindenkinek, mert hiszen ő ma a magyar írók fejedelme.”

Ugyanez a szám *A jövő generációja Szabó Dezsőről* címmel, B. J. monogrammal közli egy fiatal – „jóval húsz év alatt járó” – leány cikkét Szabó Dezső novelláiról. A lelkes cikk az író *Tavaszi c.* kötetének elbeszéléseit ismerteti, elemzi.

5

Szabó Dezső szegedi tevékenysége két irányú volt. Részint a *Szeged* hasábjain megjelent cikkeivel, részint pedig előadásaival küzdött az ellenforradalmi világ ellen. Már többször említett *Világ*-beli interjújában azt mondta: „Kész programmal tértem vissza Magyarországra, mert részt akarok venni az irodalmi és a politikai küzdelemben. A politikai programomat megkezdtem azzal, hogy a *Szeged*-be cikkeket írtam. Azért éppen abba a lapba, mert az a lap ajánlotta fel a hasábjait.”

Juhász Gyuláról szóló cikke után márc. 15-én *Nagyatádi Szabó István* címmel a kisgazdapolitikusról mondta el véleményét.

Kevésbé progresszív Szabó Dezső e második írása a *Szeged*-ben, bár ebben Nagyatádi tragikumát is az ellenforradalom számlájára írja. Ám hibája, hogy eleve a kellenél nagyobbra értékeli Nagyatádi politikai szereplését: mintegy a magyar parasztság reprezentánsát látja benne, holott kétségtelenül legföljebb a középparasztság és zsirosparasztság érdekképviselője volt. Szabó Dezső a cikket indító történelmi áttekintésében a más írásaiból is ismert látásmóddal rajzolja meg az utolsó száz év parasztpolitikáját, s ebben a történelemkritikában sok igazság van. Lávaként ömlik tollából a betű, amikor a kiegyezést, az azt követő millenniumi időket, majd a világháborút idézi. S ebből a megrázóan megfestett történelmi freskóból tetszetősen összegeződik a Szabó Dezső végletes egyoldalúságát jelentő tétel: „A világháború után egyetlen történelmi osztály van: a magyar paraszt.” A magyar munkásosztály Szabó Dezső látóhatárából lényegében kiszorult. Nagyatáiban ennek az egyetlennek vélt történelmi osztálynak tragikusan magányos vezéralakját látja, aki hasztalan nyújtotta be az évszázadokon át elnyomott parasztság történelmi számláját – az arisztokrácia, a klérus, a legitimista és keresztény-nemzeti középosztály kisemmizte őt, megvédte a maga előjogait. „Övék lett az ország – írja Szabó Dezső –, a hatalom és a pocsolya. Azok, akik abból élnek, hogy a tegnapi felkent turánságukat

¹⁸ JUHÁSZ: i. m. 272.

vakarják a nagypiacon, segítettek a feltámadt múlt ügyes kártyakeverőjének kisikkasztani a magyar parlamentből a magyar paraszt történelmi reprezentációját. A földreform körül történt dolgokat ma halványan sem lehet méltatni a börtön kilátása nélkül. Ha elpanaszolnám mindazt, amit az utolsó öt évben a magyar faluban tapasztaltam, holnap már nem vehetném kezembe a tollamat.”

Nagyatádiról végül ezt mondja: „Hét év bűnügyi krónikájában csak 6 volt történelem. Fájdalmas szimbóluma egy fajnak, melyre gonosz éhesek étvágya kimondta a halált. Ő minden tanulság és minden figyelmeztetés”.

A Szege*d* márc. 19-i számában jelent meg ez a

Nyilatkozat

Újabb időben a fő- és nem fővárosi sajtó egyes orgánumai azzal adják újabb jelét irodalomtörténeti érdeklődésüknek, hogy szerencsétlen végzetű, beteg leánytestvérem ügyét jó részletesen kitegetik, alaposan körülkenve a dolgot a nevemmel. Egész bizonyos, hogy testvérem azt az egyetlen életet éli, mely számára élhető. Ő soha semmiféle közeledéssel nem zavarja életem, én pedig nem érzek jogot véleményt formálni élete felől. Ez így helyes és természetes. De hogy az illető orgánumok buzgóságát megháláljam, megajándékozom őket egy-két érdekes családi adattal. Nagybátyám: Zilahi Kiss Géza elzülve mint rendőrileg engedélyezett koldus halt meg Kolozsvárt. Apai nagypámat már öt éves korában így hívta az apja: Gyere te *akasztófáravaló!* – De a sláger most jön. Egyik ősanýám: Szabó Katát (a Kata név máig hagyományos volt a családban) a tizenhatodik században mint boszorkányt elevenen égették meg Kolozsvárott. Pörét meg lehet olvasni Komáromy Andrásnak a magyar boszorkány-pörökről szóló szép könyvében. Akinek még ez sem elég, keresse meg a kolozsvári temetőben családi sírunkat, kaparjon ott egy kicsit: igen sok hullát fog találni, melyet a fejemhez, vagy legalábbis a nevemhez vagdoshat.

Szege*d*, 1925. március 18-án.

Szabó Dezső

6

Március 22-én jelenik meg a Szege*d*ben Szabó Dezső *Ellenforradalom* c. cikksorozatának első közleménye. „Egy nagy egység álmával küldtettem erre a földre” – kezdi írását, s arra kéri az olvasót, tegye félre elfogultságait, helyezkedjék „az egyetemes magyarság létérdekeinek szempontjára”. „En mindenkiel összefogok – vallja –, akit becsületes szándék és komoly képesség vezet annak a demokráciának, annak a kultúrának megvalósítására, mely a magyarságot végre az őt megillető történelmi élethez juttatja.”

Mindjárt az első pontban rátér az ellenforradalmi rendszer kíméletlen kritikájára. „Hét év óta az ellenforradalmárság állás és jövedelmi forrás.” S fölveti a kérdést: a magyarságnak valóban létérdeke, kenyérhez, földhöz, kultúrához, jövőhöz vezető útja-e az ellenforradalom, amint ezt nemcsak az üzletes, bözrés haszonélvezők, de a megtévesztett középosztályi tömegek is „bégetik”? Az ellenforradalom fogalmának meghatározásában az író egészen jól ítél. Előbb a forradalmat definiálja: „A forradalom az a történelmi folyamat, mely az államot az érdekek egy szűkebbkörű rendszeréből az érdekek szélesebbkörű politikai rendszerévé alakítja át.” Ebből következően: „Az ellenforradalom tehát azoknak a politikai törekvése, akik az államot ez új, szélesebbkörű érdekek rendszeréből vissza akarják állítani a régi kevesebb érdek hatalmi szervévé.”

Szabó Dezső – nacionalista alapfölfogásának megfelelően – a kérdést így teszi föl: „Kinek jelentett a magyar állam a habsburgi dinasztia előtt hatalmat, termést, védelmet, életet, kik érdekeinek volt a történelmi szerve?” Az arisztokráciának – válaszol maga –, mely mind nagyobb arányban volt idegen vérű, a papságnak és a kereskedelem, az ipar ugyancsak többnyire idegen urainak. Velük szemben – ez Szabó Dezső ismert sémája – a dolgozó nép, a parasztság, a munkásság s a középosztály nagy része magyar. Érdemes ezt a részt idézni: „Magyarság volt a föld népének óriási tömege: televény, érintetlen magyarság: földetlenül, nagy részében jogtalanul, a jövő fejlődésnek minden szervezetsége nélkül, kultúra nélkül, baromi robotban. Magyarság volt a munkásság jelentős része, magára hagyva, igen sokszor ellenségül kezelve, éhség-bérrel, fejlődést biztosító jogok nélkül, odataszítva minden lázadó gondolatnak. Magyarság volt a középosztály jelentékeny eleme, a látejnerség és hivatalnokok nagy száma, olyan irtózatos anyagi helyzetben, mely az uralkodó osztályok vak eszközévé tette s mely öntudata s kultúrája fejlődését lehetetlenné tette. . . És ezeknek az állapotoknak megtartását, jövőbe folytatását, biztosítását, mikor lehet: törvényekkel, mikor nem lehet:

az erőszak és a bűn eszközeivel, ezt bögik a fórum kalandorai hazafiságnak, alkotó világnézetnek, nemzet- és fajvédelemnek.”

Szabó Dezső világnézeti sarkpontja tehát ugyan ekkor is nacionalista gondolat, de ez most, egy történelmi pillanatban azonosulhatott a dolgozó osztályok érdekeivel. Szabó Dezső ezúttal nem feledkezik meg a munkásságról, elismeri magyarságát is, de egy félmondattal („odaszívta minden lázadó gondolatnak”) elárulja, hogy a munkásmozgalmat idegenül és értetlenül szemléli. Mégis, a hamis premisszák ellenére a történelmi helyzet helyes konklúziókat diktál neki: a magyarsággal azonosított dolgozók érdekeivel szemben jól látja az ellenforradalom szerepét.

A cikksorozat második közleményében, mely 29-én jelent meg, az ellenforradalmárok pszichéjét próbálta megrajzolni. Elsősorban a középosztály eltaposott öntudatában, nyomorult szolgálékiségében látja az ellenforradalmi hajlandóság gyökereit. Azután történelmileg próbálja megközelíteni a kérdést. „A világháború utolsó hónapjaiban – úgymond – a magyar középosztályban és általában a magyarság egyetemes tömegében a folyton gyűlő és rég esedékes *magyar* forradalom teljessre érett.” Az irtózatos szenvedések, a vérpazarlás rádöbentett ügyszólván mindenkit néhány alapvető fölismerésre: a dinasztia, mely háborúba vitte a magyarságot, többé nem lehet a magyar élet tényezője; a háborúban az uralkodó osztályok csődöt mondtak, az ország igazi főntartóinak a tömegek – „csakis a földműves nép, a munkásság és a szellemi munkások” – bizonyultak. A magyarság nagy tömegei tehát – vallja Szabó Dezső – 1918 őszén lelkileg érettek voltak a nagy változásra.

„Ha az októberi forradalmat és annak vezéreit azzal vádolják egyes csoportok, hogy ők az okai az ország szétdarabolásának, belső lezúllásának: a felelősség- és bűnathárítás legbecstelenebb esetével állunk szemben. Ez az ordítás csak azért történik, hogy a közvélemény ne kutasson feleletet a következő kérdésekre: Kik kötötték a kizsákmányolt magyarság sorsát a dinasztiahoz és a németiséghez? Kik vitték bele a magyarságot minden lehető remény nélkül a világháborúba, mikor a magyar vér makacs spórolásával s egy okos semlegességgel óriási eredményeket érthetünk volna el?”

Szabó Dezső – ebben lényegesen különbözik véleménye Juhász Gyulától – ugyanakkor kíméletlenül kritizálja az októberi forradalmat is. Persze, nem azért, amiért az ellenforradalom, de nem is azért, amiért a szocialista forradalom hívei bírálták. Ő – ez is alapvető axiómája lett politikai nézeteinek – azt veti Károlyiék szemére, hogy „elsikkasztották az esedékes magyar forradalmat”. Károlyi Mihályban ő csak „egy szegény grófi flótást” lát, arisztokrata politikust, „aki a maga megsértett grófságát vickádozta forradalommal”. Az októberi forradalom többi vezető személyiségéről sincs jobb véleménnyel: „ideológiájukban, pszichéjükben, életérdekeikben egytől-egyig a kapitalista-liberális burzsoázia tipikus reprezentánsai voltak. A proletárvezér Kunfi és Garami éppenúgy, mint az intellektuel Jászi, vagy a többi. Volt köztük derék kultúrúfi, szorgalmas filozopter, ügyes bankigazgató és más típus: de egyetlen nagyszabású férfi sem, aki aránylott volna az akkori napok természetébe.” „Mert abban a demokráciában, melyet ők lelkük belső zsebében a jövő számára dédelgettek, a munkásságnak csak az okosan vezetett eszköz szerepe jutott. És csak a passzív formáltatás szerepe jutott a parasztságnak, melynek ismeretlen, titokzatos és óriási tömege meglúdbőrözte intellektuel-burzsoj hátukat.”

Szabó Dezső a Károlyi-rendszer burzsoá demokráciájával szemben egyfajta plebejus-demokráciát szögez szembe: „En a magyarság életét, jövőjének biztosítását – mondja a második közlemény befejező részében – az emberi igazság megteljesedésében látom. Egy olyan demokrácia megvalósulásában, mely minden kiváltságra halált, minden munkára védelmet, szabad fejlődést, megélésre érdemes életet jelent, és senki számára nem jelent igazságtalan elnyomást... Ez a jövő ne jelentsen elnyomást, kitagadást semmilyen emberi érték számára. De ne jelentsen azt a magyarság számára sem.”

Eddig jutott el Szabó Dezső cikksorozatában, amikor írása végén fölvetette a kérdést: kik hát ezek az ellenforradalmárok? A választ, a kurzus hírhedt figuráinak kilátásba helyezett jellemzését azonban sajnos már nem adhatta meg: mire a következő heti folytatásra sor kerülhetett volna, a *Szegedet* betiltották.¹⁹

7

Már március 15-én közölte a *Szeged* az író előadásorozatának tervét is. Ápr. 1-én Adyról, 4-én Petőfiről és 7-én Jókairól tervezett előadást, ezzel a gondolatmenetet illusztráló vázlattal:

¹⁹ A betiltás okairól l. Szegedi Híradó, 1925. április 7. A kifogásolt cikkek között Szabó Dezső cikkeit nem említik, mint ahogyan József Attila Tiszta szívvel c. versét sem, noha a Szegedi Új Nemzedék ezt is a Szeged „bűnlajstromán” emlegette. Vö. It. 1955: 159.

Három arc

I. Ady Endre

a)

1. Ady Endre istenkeresése
2. Ady morálja
3. Ady és a magyarság;
 - a) Ostor és jeremiád
 - b) Konstruktív vagy destruktív?

b)

1. Az érthetetlen Ady
2. Ady szimbolizmusa
3. Ady és a népköltészet
4. Összefoglalás: Ady jelentősége

II. Petőfi Sándor

a)

1. Van-e Petőfi-probléma?
2. A zseni lényege és társadalmi funkciója
3. A tömeg Petőfi – a gyermek Petőfi
4. Petőfi irodalmi megjelenése.
5. A népdal Petőfi költészetében

b)

1. A műfajok jelentősége és a líra
2. A művészi alkotás pszichológiája
3. Petőfi fejlődése
4. Petőfi jelentősége:
 1. Helye az irodalomban.
 2. Petőfi mint pszichológiai erőforrás.

III. Jókai Mór

a)

1. A magyar kritika eddigi álláspontja Jókaival szemben.
2. A regény fogalma
3. Regény és pszichológiája
4. Az egyetlen arc
5. A morális dualizmus.

b)

1. Az emberi megváltás Jókai világában
2. A szerelem romantikus felfogása
3. Jókai és a régi Magyarország
4. Jókai mint bíró
5. Jókai jelentősége:
 - a) Saját korában
 - b) A jövőben

A sorozatot a *Szeged* rendezte, de ápr. 4-i betiltása után, a harmadik előadást már a *Színházi Újság* rendezésében tartották meg. A második és harmadik előadás időpontja egyébként eltolódott: Petőfiről 9-én, Jókairól 16-án beszélt Szabó Dezső. Az első kettőt a Tisza-szálló nagytermében, az utolsót a Kőzö-moziban tartották. Úr György szerint az utóbbi nem sikerült, unalmas is volt, s a bevétel is kevesebb lett, mint amennyit Szabó Dezső várt. Előadásunkint

10 millió koronát kért, s mivel a Jókai-est bevétele csak 9 volt, bepörölte a rendezőt, azzal vádolván, hogy elszikkasztotta a hiányzó milliót.²⁰

Az Ady-előadásról a legterjedelmesebb ismertetést Vér György írta a *Szeged* ápr. 2-i számában. „*Dolgozni kell az egész emberiség hitével együtt a magyarság jövőjéért*” – idézi tudósítása címében Szabó Dezső szavait. Cikkének alcíme: „*Szeged nagy eseménye: Szabó Dezső előadást tartott Ady Endréről.*” A beszámoló lelkes szavakkal méltatta az elhangzottakat. „A Tisza nagyterében – írta Vér György – mindenki ott volt: művészek és kereskedők, rendőrök és költők, leányok és aggastyánok, politikusok és egyetemi diákok, akik olykor – a súlyos szavak alatt – pírulva nézték lapos sapkáikat. Egy város állott meg ennél az előadásnál, egy város lelkesült föl egyszerre.” Vér György tudósítása az előadás legprogresszívebb megállapításait emelte ki. Szabó Dezső hosszan foglalkozott Ady isten-élményével, s az istentelenség vádjával szemben Ady őspogány és kálvinista jellegét bizonygatta. Közben ilyeneket mondott: „Hat év óta a legpimaszabb hazugságokkal tolják ki mindenünnen a magyart!” „Amikor én Adyról beszélek, akkor magamról, Móricz Zsigárról, Juhász Gyuláról, mindenkiről beszélek, akik adtak valamit a magyarságnak.” „Én azt akarom, hogy itt minden faj megtalálja a maga jövőjét. Én azért jöttem vissza és harcolok érte vagy elbukom, hogy az én fajomat ne túrja ki senki. Nem akarom elviselni azt, hogy itt mindenkinek előnye legyen, csak a magyarnak nem. Merem mondani, hogy *soha büntetlenebb csalás nem volt, mint a mai fajvédelem!* Nem tudom megérteni, hogy a mai magyar fiatalok hogyan tudják viselni azt a förtelmes német sapkát és hogyan tudják bőgni a Wacht am Rheint, amiért minden vér folyt. Életérdekünk, hogy spóroljunk a magyar vérrrel, de ők, a germánok azt akarják, hogy folyjon-folyjon és aztán ráússanak a magyarságra.”

Kinek destruktív Ady? – veti föl a kérdést. „Annak az írónak, aki többet kapott a némettől, mint Csokonai, Petőfi, Arany, Ady összesen és aki legfeljebb tűzoltóparancsnok lehetett volna vagy dalárda elnök egy 10 000 lakosú német városban! Ez merre megrágalmazni Adyt, hogy gyűlölte a magyarságot. Ez az ember ott van a német-sapkás diákok tanácsában, de Móricz Zsigmond nincs ott, akinek pedig a kisujjában több magyarsága van, mint az egész konstruktív bandának!” „Mi a destruktív a művészetben: *tehetségtelennek lenni*, ezenkívül nincs destruktív.”

Előadásának szünettel elválasztott második részében Szabó Dezső Ady „érthetlenségét”, szimbolizmusát tárgyalta, majd a költőnek a magyar irodalomban elfoglalt helyét jelölte ki, és világirodalmi jelentőségét méltatta. Mondanivalóban, nyelvben és formában – mondotta – megújította Ady a magyar költészetet, amely Petőfi és Arany után nem tudott újat teremteni. „Ady világirodalmi helye? Ady a 150 éve folyó romantikus líra legvégső, legteljesebb kifejezője.”

Vér György tolmácsolása szerint Szabó Dezső e szavakkal fejezte be előadását: „A Tisza destruálta árvizével az öreg Szegedet és ebből a szent destruktíóból lett egy új város: egy nagy kacagás az Alföldön! Ilyen a magyar zseni is. Dolgozni kell az emberiség hitével egyesült magyarság jövőjéért!” „E szavak után – fejezte be tudósítását az újságíró – egy egész meghökölt város föllelkesült és izzó emberei állottak föl és ünnepelték a másik magyar talentumot.”

Arról a hatásról, melyet Szabó Dezső előadása hallgatóságára tett, a *Szeged* másik munkatársa, Pór Tibor a lap ápr. 4-i számában *Szabó Dezső a szőszéken* címmel külön is beszámolt. Cikke elején vitába száll azokkal, akik az íróban pozórt, színészt láttak. Ellenkezőleg, mondja, Szabó Dezső rossz színész, például rosszul szavalta Ady verseit; viszont őszintén és kiválóan adja – önmagát, robusztusságát, akaratosságát, szertelenségét, egészen furcsa emberi lényegét. Pór Tibor lefesti a szónoki emelvényen álló Szabó Dezsőt: „Fátermörder gallér, lángvörös nyakkendő, fekete, selyemmel szegélyezett kabát, zsakett-nadrág és fekete cipő van rajta. Amint belép, tapsvihar fogadja. Az asztalra süti szeméit és úgy biccent, – nem tud, vagy nem akar farkasszemet nézni az ünnepélyességgel. Rögtön leül, könyveket, jegyzeteket rendez az asztalon. Közel vagyok, látom, hogy kezei kissé reszketnek. Valamit nem talál, idegesen kapkod. Zsebkezdőt tesz maga elé, aztán hirtelen, még egészen váratlanul, megszólal. A kezdet hangjai elfogódottak, torka kihagy, de második mondata már – mintha nem is az az ember ülne ott – lefejszézi a köréje tönkösödött bizonytalanságot. Kezei (mind a tíz ujja) minden mondatát, szinte minden szavát görcsös vonaglással jelképezik . . . lábai reszketve toporognak, meg-megdobbannak a dobogón, székét rángatja, különös reflexmozdulattal mindig balrabb és előrbb halad, végül egészen a pódium szélén ül és onnan beszél, nem beszél, hanem vívódik, küzd, harcol, mindig harcol. Nagy, göndör, bronz-feje olyan itt az emberek fölött, mint egy háborgó kyklopszé, erős és parancsoló . . .”

„A közönség beráncolt homlokkal, meredt szemekkel tapasztja magát a záporozó szavakhoz . . . És furcsa, félénk, alázatos csönd hajlong az előadó előtt. Szabó Dezső valósággal uralja a közönséget . . . Verejtékes arcát, forradalmasan öklöző karjait látva úgy ülünk

²⁰ Szíves szóbeli közléséből.

itt, mint viharral vert pásztor a suba alatt. Félünk megmozdulni, mert belénk sújt a villám.”

„És vannak pillanatok, amikor papos ríkatással lágyul a hangja, gyerekesen panaszossá halkul, ilyenkor érezzük a fojtogatást, amely végigszalad a torkán és hisszük, valljuk fájdalmait. Nem színjátszás ez (nem színészi irók), sokkal több annál, ez a jármát szagató magyar faj megajdulása a legnagyobb élő magyar zseniben.”

Ebben a befejezésben nem elsősorban az az érdekes, hogy a Szabó Dezső használta, tisztázatlan és ambivalens terminológia – „a magyar faj” – a liberális demokrata újságíró szokásába is bevonult (ezt Ady hatása is érthetővé teszi), hanem az a ma már számunkra érthetetlen hódolat, amellyel a hallgatóság, közte még a legtárgyilagósbabban szemlélődő zurnaliszta is, föltétel nélkül adózik az írónak, akinek életműve, munkássága olyannyira korhoz kötöttek és múlandónak bizonyult. Mégsem árt idézni személyi varázsát, szónoki hatását, mert – a kor problémáira való eleven és hatásos reagálás mellett – elsősorban ez magyarázza Szabó Dezső korabeli tekintélyét, s ez kölcsönzött írásainak is a valónál nagyobb, látszat-értéket.

Ezt a személyes varázst örökíti meg számunkra hitelesen Juhász Gyula tréfás cikke is a *Hétfői Rendkívüli Ujság* ápr. 6-i számában. *Gyalu* álnévvel *Görbe tükör* c. rovatában *Primadonnávság* címmel egy színész szájába a következő panaszt adja: „Játszom rogyásig, énekelek, táncolok, öltözködöm, vetkődöm, ahogy a szerepem és a publikum megkívánja és már-már elértem azt, hogy az utcán mindenki utánam fordult és hogy az autóból a benzinet kifogták és hogy az arcképem hetenkint háromszor jelent meg a képes színházi lapokban. *És akkor jött a tavasz és jött a Szabó Dezső és nekem végem volt*, irántam megsappant az érdeklődés, a kutya se törődött többé velem. A bakfisok Szabó Dezső ablakai alatt ábrándoztak, a fiatal költők Szabó Dezsőt interjúvolták, a közönség Szabó Dezső előadásaira tódult, a hiszterikák Szabó Dezső autogram délelőttjére tolongtak, a színházi újságok Szabó Dezső megfiatalodott arcképét hozták. Hát ki a primadonna ebben a városban: én, vagy Szabó Dezső? Ezt a kérdést szeretném én végre, ha kell, népszavazással eldönteni. Persze, nyílt szavazással. Ez illik az én és Szabó Dezső nyílt egyéniségünkhöz. Mondja, aranyos Szerkesztő bácsi, hol lakik ez az ember? És csakugyan olyan vad, olyan szigorú, nem lehetne a lelkerre beszélni, hogy hagyjon egy kicsit nekem is a dicsőségből, népszerűségből?”

A *Színház és Társaság* ápr. 6-i száma első oldalán méltatta az előadást. Ez a beszámoló különösen a második részt értékelte nagyra, azt, amelyben az író Ady világirodalmi jelentőségét mutatta föl. „Befejezésül – mondja a cikk névtelen írója – Szeged jövőjét mutatta meg kolosszális vízióban s a közönség kitörő lelkesedéssel ünnepelte a költőt.”

Említésre érdemes az is, hogy a *Szegedi Uj Nemzedék*, a „keresztény-nemzeti konstrukció”, a fajvédő szélsőjobboldal helyi lapja, amely mindaddig hallgatott Szabó Dezső Szegedre érkezéséről és szerepléséről, ezúttal, ápr. 2-i számában beszámolót közölt az Ady-előadásról. Igen jellemzően nagy elismeréssel nyilatkozott Szabó Dezsőről, aki a lap szerint „az újabkori magyar irodalomnak kétségtelenül egyik szellemóriása”. Ekként, mint írta, az előadása országosan kimagasló esemény. Ady nagyságát sem tagadta a cikkíró, csak óvatosan arról beszélt, hogy értékelésében „megoszlik” a „jelenkori művelt magyarság”. A cikk azután így folytatódik:

„A mi életbölcsletünk, az Istenről vallott hitünk, a társadalomról, az Emberről, a mindenségről, az Életről való felfogásunk, kereszténységünk, magyarságunk sok mindenben talán mégis eltér Szabó Dezsőtől.” Az író fékezhetetlen szélsőségségével, szeszélyességével, „tévedéseiben is grandiózus” zsenialitásával magyarázza a nézetkülönbségeket. Szerinte: „A fajvédelemben végső céljaink azonosak, csupán az eszközökben és a módban látszik közöt-tünk jelentéktelen különbség.” A keresztény-fajvédő lapnak ez a megállapítása, ha nem is teljesen igaz, jól mutatja, hogy Szabó Dezső ellentmondásos eszméiben bizony ez időben is jócskán megvoltak az érintkező pontok az ellenforradalmi kurzus ideológiájával, és ezt a jobboldali tollforgatók ösztönösen is jól fölismerték. Az sem lehet véletlen, hogy a beszámolót így zárta a tudósító: „A természet zsúfolásig megtöltő közönség lenyűgözve esett rabjával Szabó Dezső szelleme megnyilatkozásának. Szeged irodalmi életét olympusi magasságba emelné, ha Szabó Dezső szelleme minél gyakrabban találna alkalmat a tegnapihoz hasonló megnyilatkozásra. A csodálat, a bámulat és filiszteri elismerés az a minimum, amelyet Szabó Dezső szellemének, egyéniségének nyújtani tudunk.”

A tudósítás átsiklik az előadás érdemi részén, éppencsak Ady Isten-hitének Szabó Dezső által fölvetett problémáját érinti, s kétszer is azzal odázza el az állásfoglalást, hogy az előadást az Adyról folyó vita „előbbrevitelének”, „tisztázásának” minősíti.

Mindenesetre érdekes, hogy az előadás ellenzéki jellegét, melyet a *Szeged* rendezése és hírverése adott az egész sorozatnak, a *Szegedi Uj Nemzedék* ezúttal – nyilván tudatosan – nem akarta észrevenni, s nem akart Szabó Dezsővel harcba szállni, sőt – mint láttuk – inkább hízogó gesztussal fordult felé. Ennek sok eredménye azonban mégsem lehetett, s nyilván ezzel magyarázható, hogy ez után a lap megint csak elhallgatta az író szegedi szereplését, s még távozásakor sem írta le újra nevét.

Az előadássorozat második estjének visszhangja jóval soványabb volt az elsőnél. A *Szeged*, mint említettem, ápr. 4-én jelent meg utoljára, így a legfőbb orgánium, amely Szabó Dezsőt propagálta, megszűnt. A Petőfi-előadásról a *Friss Hírek* ápr. 12-i számában még Erdős Árpád részletesen beszámolt. Ebből kiderül, hogy Szabó Dezső előbb gyermekkori emlékeit idézte Petőfivel kapcsolatban, majd a költőről az élő irodalom általánosításait cáfolta. Nincs Petőfi-probléma, úgymond, az ő költészete s minden verse egyszerű és tiszta, mint egy pohár víz. „Petőfi költészete tudatos költészet, Petőfi Sándor egyszerű, természetes esztétikai forrás.” „Móricz Zsigmondnak és Juhász Gyulának – mondotta többek között – ugyanaz a politikai állásfoglalása, ami Petőfié volt: az egyetlen és örök magyar elhivatottak politikai állásfoglalása.”

A Jókai-előadásnak sajtó-visszhangja már egyáltalán nem volt.

8

Márc. 22-én a Szegedben Juhász Gyula újra közölte az 1922-ben írott és a *Magyar Jövendőben* megjelent Szabó Dezső-cikkét. Ugyanaznap a *Friss Hírek*ben Erdély László márc. 14-i, párizsi keltű cikkében Szabó Dezsővel való párizsi találkozásáról emlékezett. A *Szeged* márc. 27-i és 28-i száma közölte, hogy Szabó Dezső a *Színházi Ujság* boltjában, a városi bérház épületében, szombaton, tehát 28-án délelőtt 11 és 12 között autogramot ad. „Akinek Szabó Dezső aláírására szüksége van – mondja a hír –, az szombaton délelőtt keresse fel, mert Szabó Dezső Szegeden dolgozni akar és nem szereti, ha lakásán zavarják.” A *Színházi Ujság* ápr. 6-i száma beszámolót közöl az autogramosztásról:

„Március 28-án délelőtt 11 óra.

A Széchenyi téri városi bérház előtt az amúgy is nagy forgalom még jobban megnövekedett, mert a város minden részéről emberek igyekeztek a *Színházi Ujság* boltjába, ahol Szabó Dezső egy nagy íróasztal előtt autogramot oszt. Az üzlet kirakata előtt fiatal lányok nézegetik [a] Gábor fotografus által készített legújabb Szabó Dezső-arcképet és találgatják, vajon mennyibe kerülhet darabja.”

A riport ezután érdekes epizódokat mond el. Egy második gimnazistával, aki a még nem olvasott *Elsodort falu* íratva alá, évődött az író, majd egy kislánnyal, aki pár nappal előtte Újszegeden teniszezve labdájával majdnem megdobta Szabó Dezsőt. Annyira jó kedve volt az írónak, hogy az egyik emlékkönyvbe berajzolta önarcképét. Akik könyv nélkül jöttek, azoknak aláírását arcképén adta. Fél egyig tartott az aláírás, de délután leányküldöttség kereste föl a szerkesztőséget, és arra kérte, hogy ismételjék meg az autogramosztást, mert a nyolcadik osztály nem tudott megszökni délelőtt az iskolából. Arra is kérték a lapot, írja meg, melyik az a női név, amelyet Szabó Dezső szeret. A válasz ez volt: *Judit*. A *Színházi Ujság* ápr. 11-i számának híre szerint az író teljesítette a másik kívánságot is: ápr. 15-én, szerdán délután 4-től 6-ig újból autogramot adott, ezúttal a Hungária könyvkereskedésben (Batthyány u. 2.).

A *Színházi Ujság* márc. 30-i számának élén ismét Szabó Dezsővel folytatott interjút olvasunk. Ebben az író újból elégedetten nyilatkozik a városról, munkájáról és arra kéri tisztelőit, ne haragudjanak, ha sehova se megy vizitbe, s ne is hívják meg se ebédre, se vacsorára, mert mindez a munkája rovására menne. Ugyancsak kéri tisztelőit, kíméljék meg látogatósaiktól. Nyilatkozatának igen jellemző mondatai ezek: „Az író, a művész csak roppant távolról kellemes, közélről kiállhatatlan, ronda pasas. Ebben a tekintetben nagyon író vagyok. Nem mondom, ha kis bakfiskák néha feltáncolnak hozzám egy kis gágogásra, azt nagy köszönettel veszem.” A riportból kitűnik, hogy ez időtt az író az öt-hat hét múlva nyomdába kerülő *Tenger és temető* c. novelláskötetének sajtó alá rendezésével foglalatzkodott.

A *Színház és Társaság* ápr. 27-i számában Magyar László karikatúrája jelent meg Szabó Dezsőről. A *Szeged* ápr. 3-i *Emlék és remény* c. névtelen vezércikke – kétségtelenül Juhász Gyula írása – ugyancsak melegen méltatta az író: „Szabó Dezsőnek kellett Szegedre jönnie – írta Juhász –, hogy ez a nagy, nemtörődöm város megint fölfedezze a maga szépségeit. Az *elsodort falu* hatalmas magyar költője harsogta el a Tisza-szálló nagytermében Szeged dicséretét és az alvó város újra felébredt egy kissé, legalább is a másik oldalára fordult és lehet, hogy tovább fog álmodni nagyságáról és dicsőségéről.”

A *Hétfői Rendkívüli Ujság* ápr. 13-i számában Magyar László közöl interjút Szabó Dezsővel. „A körzőn találkoztam Szabó Dezsővel – kezdődött a cikk. – Felöltő nélkül, elegáns, világosszürke ruhában, kihajtott, kemény gallérral és szürke nyakkendővel sétált nyugodt, indulat nélküli lépésekkel a rügyező platánok alatt . . . Az emberek, különösen a nők és a diákok áhítatos arccal alázatoskodtak Az *elsodort falu* büszke írója felé, a szemekből az elragadtatás és áhítat sugárzott . . .”

A városban elterjedt a hír, hogy a Szegedet Szabó Dezső miatt tiltották be, sőt az is, hogy a betiltás miatt az író fölakasztotta magát. Szabó Dezső ez utóbbit nevetve cáfolta meg,

de a betiltással kapcsolatban maga is egyetértett a szóbeszéddel. „Ez nem föltevés – mondotta határozott hangon –, ez reális valóság. Tudom és érzem, hogy a *Szegedet* miattam tiltották be. Nem tudják elviselni a mondanivalóimat. A betiltást ezzel természetesen nem indokolhatják meg, mert veszedelmesebb legénynek ismernek, de a betiltás oka föltétlenül én voltam. Tévednek azonban, ha azt hiszik, hogy a *Szeged*-del együtt engem is elnémitotttak.”

Ugyancsak a *Hétfői Rendkívüli Ujság*ban, az ápr. 20-i számban látott napvilágot az a hír, hogy Dettre János, a Károlyi-rendszer alatt a város kormánybiztos-főispánja, akkoriban a *Bácsmezei Napló* szerkesztője, irodalmi előadások megtartására hívta Szabó Dezsőt Szabadkára. E terv azonban megvalósítatlan maradt.

Ezekben a napokban József Attila is Szegeden volt. Még pontosan nem tisztázott ügyben, valószínűleg fiatal írók, költők támogatása végett, föl is kereste, beszélt az íróval. Mint Márer Györgyhöz máj. 3-án írott leveléből kiderül, Szabó Dezső nem volt hajlandó, hogy bevezetést írjon vagy mondjon az öt erre kérő fiatalok művei előtt. „Hogy Kis János vagy Nagy Imre kézíratait elolvassam – tolmácsolja József Attila Szabó Dezső szavait – az nekem tíz millió, de különben sem vállalkozom – mondta ő és megemelte kalapját, annak jeléül, hogy örvend, mi szerint Szegeden csak ő mesélhet elpusztult nagyjainkról. Én pedig elbocsáttattam.”²¹

9

A *Hétfői Rendkívüli Ujság* máj. 11-i számában olvassuk a címzetüket: „Szabó Dezső két hónap után felszedte sátorfáját Szegedről.” A cikkben ezek állanak: „Szabó Dezső kéthónapi szegedi átmeneti letelepülése után, ma éjszaka vonatra ül és véglegesen búcsút mond e csendes és halott nagy magyar városnak. Klauzál téri elsőemeleti (?) érdekes fekvésű lakásában ormótlan ládák sorakoznak egymás mellett. Ruhák légió számra, fehérneműk garmadával, cipők, sámfák, ruhatartók várnak becsomagolásra. A szoba egyik falánál hatalmas könyvvállványok meredeznek, benne Szabó Dezső *megmentett* bőrkötésű könyvei, szabálytalan mozdulatokkal egymás mellett, mintha a könyvek között láthatatlan kezek turkáltak volna s azért maradt most az egyik-másik félig nyitva friss nyílással, alig előbb olvasott sorokkal. A hatalmas íróasztalon hiába kutatom az öblös szájú tintatartót. Utolsó írását, csodálatosan szép búcsúzását a *Hétfői Rendkívüli Ujságnak* írta, amint mondja, Újszegeden, öleiben tartott papírárkusra, valamelyik csendes, elhagyott padon, ahol máskor májusi szerelmeselek szoktak megfedelkedzni titokzatos alkonyatokkor.”

Az újságíró beszámolt Szabó Dezső kéthónapos szegedi tartózkodásáról. „Korán kelt, korán feküdt és nagyon, de nagyon megszerette Szegedet. Végig élte a környékbeli falvakat, Tápé, Dorozsma, Szőreg, mindennapos kiránduló helyei voltak. Magánosan kóborolt a Tisza mellett, halálos pontossággal ismerte a Maros töltését, ahol a parti védőrök kuttyája is ismerőssé vált, mint a füzesek, a felhős horizonti tájak . . . Az élmények, a benyomások – mondotta – egyszer csak felszaporodtak, úgyhogy torkig jóllaktam, beteltem szépségekkel, s a beállott meleg a hegyvidékek felé vonz. Csendes, hegyvidéki kálmánista faluba vágyok s rövid pesti tartózkodás után meg is valósítom szándékomat. Szép volt a két hónap. Szinte senkivel sem érintkeztem, dolgoztam és köszáltam.”

„Az első hónapban – írja tovább a riporter – a Tiszában étkezett, s most legutoljára az újszegedi Vigadót lakta meg. Tizenkét órákor percnyi pontossággal étkezett s a főpincér azt mondja, hogy olyan inyencel, mint Szabó Dezső, még életében nem találkozott. Színházban, moziban, kávéházban nem volt Szegeden. Egyszer Juhász Gyulával elkeseredett, de akkor is csak fél mulatságot ült, mert a cigány egy becsületes magyar nótát nem tudott kicsikarni a hegedűből, pedig Szabó Dezső néhány eredeti székely nótát akart megismertetni az alföldi legényekkel.”

„A *Tenger és temető* című novellás kötete készült el Szegeden s azután sok-sok íve a nagy regényének, amely még a késő ősre nyomdafestéket lát.”

A cikk elmondja még, hogy Szabó Dezső pár nappal előbb Pesten járt, s Budán, az Alagút utca 1. sz. alatt, a II. emelet 2. számú négyszobás lakást vette ki. A gyönyörű kilátású „fejedelmi” lakásnak, ahová Szegedről költözik, mindössze havi két és fél millió korona a bére, míg a szegedi kétszobás lakásáért két milliót fizetett. A napokban az író két csokrot kapott ismeretlenektől, ezekért a lap útján mond köszönetet. Szóvá tette azt is, hogy Szegeden sok a részeg, méghozzá fényes nappal is!

A *Hétfői Rendkívüli Ujság* ugyane száma közli az író említett cikkét is:

²¹ Vö. It. 1955: 160.

Búcsúzás.

Írta: Szabó Dezső.

Szeged. 1925 máj. 11.

A hajó újból eloldódik a parttól: új kikötők felé. De a kormányos köszönetet mond a partnak. Mert a távozonak szívében nincs harag, nincs hívős árnyék. Csak napfény, csak meleg szemek, csak szelíd hajlású szavak.

1.

Köszönetet mondok a szegedi földnek. A hallgató nagy barna tábláknak, melyek meleg borulataiban ott bújik már az áldott kenyér. A Tisza nehéz mézű fűzeinek, melyek áthúzták rajtam bontott hajuk nagy frissességét. Az újszegedi szépséges kertnek. Mert jó volt ez a kert: a nagy élet-bibire hús flastromokat rakott. Ott láttam együtt mindent, amiért élet az élet s elbírható a koporsó előtti út. Pihenő polgár ott nyel magába egy lityi bort s köpik tőle két lityi politikát. Fialat anya ott hajt maga előtt patyolat bölcsőt. És kocog a gyermek, kocog az anya és ez olyan jó. Aztán ott láttam bujt csodáidat, ó ezer táncú csók. Feszülő baka ott okkupál édes Kati-combot magának. Megtavaszt diák ott ragaszt bakfis-csókot vérző bús szekundákra. Fajvédő cserebogár ott intézkedik a jövőről konstruktív kis cserefogó kisasszonyokkal.

Jó volt hozzám a szegedi föld.

2.

Köszönetet mondok a Tiszának. Hívott, vonzott mint különös szemű asszony. Titokzatos, csodás jelképe fajomnak. Örült megindulások, hosszú tétlen elomlás, dús kincső termékenység, vak dühű rombolás. Habjai mellett újból megtaláltam hősi tiszta magamat s az édesanya szent megindítását: hivatásod van!

Jó volt hozzám a szegedi Tisza.

3.

Köszönetet mondok a szegedi nőknek. A kis kukac-Vénuszkáknak, a felnőtt lányoknak a fiatal asszonyoknak. Mert tágabb és fényesebb volt a szemük, ha megpillantottak és cirógató volt a hangjuk, ha egymás fülébe súgták: ni, Szabó Dezső. Sok még kacérkodott is velem, bizonyisten kacérkodott. És én annyi földomlás után újból roppant tavaszi katedrális voltam s nagy apaságos szándékok harangoztak bennem víg keresztelőre.

Jók voltak hozzám a szegedi csirkék, a szegedi jércék, a szegedi tyukocskák.

4.

Köszönet azoknak, akik a zsebükben gyűlöltek, a markukban rágalmaztak s a hálóingükben botránkoztak. Mert erőleves az nekem, ha gyűlöl a rabló, ha rágalmaz a gazember, ha botránkozik a hülye. Mert harc után nyíhog újra minden paripám és minden kürt hí az elrendeltett győzelemre. Hogy legyenek, ami vagyok: tisztító vihar, korbácsoló, villámos dús magyar tavasz. Hogy legyenek kürtöd és lobogód: százszor szent magyar forradalom.

Jók voltak hozzám a rablók, a gazemberek, a hülyék.

5.

Most újból mennem kell: ez akartatik bennem. Csak egy akarat van: a világ és mi csak a mozdulatai vagyunk. Oh, talán az első fordulónál nehéz arcú napok várnak és Kálváriára visz az út! De voltam két hónapig Szegeden, de jó szívek és szelíd fák itt elállták előlem a végzet irtózatot arcát s a nagy életsírást egy percre elringatta a szegedi föld. A távozó hajó köszönetet mond a partnak.

10

Érdekes még, amit Szabó Dezső már eltávozása után, 1925 júniusában mondott az újságíróknak szegedi emlékeiről. „Szeged a legszebb magyar város” – mondotta és hozzáfűzte: látszik a városron, hogy csak most állott meg fejlődésében. „Ezerszer kérem – mondotta –

a magyar írókat és művészeket, azokat, akik szeretnek, azokat is, akik nem szeretnek, indítsanak mozgalmat Juhász Gyula költő érdekében, aki tizenkét évig volt tanár és aki egy krajcár nyugdíját sem kap. Magyarazzák meg Klebelsbergnek, hogy gyalázat egy olyan értéket, mint Juhász, az éhhalálnak odadobni. Hajlandó vagyok okmányokat hamisítani és hamis okmányokkal kimutatni, hogy Juhász Gyulának a nagyapja, a nagyanyja, apja és anyja svábok voltak, ha ezzel könnyítünk a dolgon és ha sváb eredetiség elegendő arra, hogy egy értéket megmentsünk.”

„Egyébként Szegeden az emberek minden iránt közömbösek és a politikában is nyugalom van. A földből kiszírosodott polgárság nem rontja az egészségét szenvedélyekkel. A lakosság zömének a lelki nyugalomát nem zavarják a politikai szenvedélyek. Sajátos összetételű város, ahol az ellentétek egészségesen kiegyenlítődték. Szegeden sok adatot szereztem a francia megszállás és a forradalom alatt történt dolgokról, amelyeket most készülő regényem számára fel is fogok használni. Nagyon szeretem Szegedet és mindig hálásan fogok visszagondolni az ott töltött napokra. Egy hónappal ezelőtt utaztam el onnan, mert nem akartam állandóan letelepedni és különben a nyarat nem bírom az Alföldön.”

Ugyanebben az interjúban adott szót Szabó Dezső politikai terveiről is: meg akarja alapítani a Magyar Demokrácia Pártját, és nemzetgyűlési képviselő akar lenni.²² Azt is elmondta, hogy Kolozsvárra készül „egy kicsit megszívódni”, mert nem bírja a pesti levegőt.

Szegedről való eltávozása után, 1925. nov. 30-án a *Hétfői Rendkívüli Ujság* arról adott hírt, hogy Szabó Dezső Kolozsvárról telepedett le. Ez azonban nem bizonyult igaznak, mert pár napra rá, dec. 2-án a *Délmagyarország* már azt közölte, hogy az író ismét Párizsban van, onnan küldött nov. 28-i kelettel üdvözlötlet Juhász Gyulának egy Vörösmarty-idézet formájában. Éppen december 1-én, Vörösmarty születésének 125. évfordulóján érkezett a címzetthez.

1925. máj. 26-án állt a szegedi törvényszék előtt Juhász Gyula.²³ Dobay Gyula panaszára első fokon becsületsértés címen elítélték a költőt. Szabó Dezső frissen értesülhetett az ítéletről, mert még aznap a következő táviratot menesztette barátjának.²⁴

Juhász Gyula magyar költő

Szeged Ipar u. 13

Bírói kitüntetésedért szeretettel üdvözöl a másik hazaáruló

Szabó Dezső

Egy évvel későbből maradt fenn eredetiben Szabó Dezső keltezetlen, de a boríték postabélyegzője szerint 1926. nov. 20-án föladott levele.²⁵ A címzés így szól: *Nagys. Juhász Gyula író úrnak. Szeged.* A levél pedig így:

Kedves Gyula, egy magát elég fura modorossággal csak Kilényinek nevező valószínűleg szerves lény írt nekem onnan egy levelet. Ő ezt elég kifejezőnek találta, hisz az öreg Vilmost is csak Shake[s]pearenek írjuk. Viszont én 4 és 1/2 kilométer hosszú levelén át nem tudtam megállapítani, hogy fiú vagy lány. Tekintettel, hogy két helyen is megható melegséggel per Szabó Dezső titulál, nincs kizárva, hogy az odvasabb nemhez tartozik. Ez azonban mind nem baj. A baj az, hogy vagy azért sétáltatta meg a stílusát, hogy egy nyitott kaput nyisson ki, vagy azért, hogy egy soha ki nem nyitható kaput nyitogáljon. Ha a levelét azért írta, hogy szerzői estéden (bár már látnám!) résztvegyek, felesleges volt, hisz ezt én már felajánlottam neked s legkedvesebb kötelességemnek tartom. Viszont, ami a megrendezést illeti, ahoz én egy szörszál kunkorodással se járhatok [!] hozzá, hisz saját fontos dolgaím is azért maradnak el, mert minden ilyen dologban östehetelenség és lustaság vagyok. A fő teendő tehát: felkérni a szereplőket s akkor egy vállalattal megrendeztetni. De *semmit – semmit* ne bízz *költő vagy író* felére! Nagy oka van, hogy miért mondom ezt. Ezt a munkát végezze el gyorsan, kevés szóval

Kilényi {
úr?
ka?

Várom tehát estédet

s addig szeretettel ölel

Sz. D.

Erről a tervezett szerzői estről nincs tudomásunk. Szabó Dezső Juhászhoz írt utolsó levele az 1928. május 20-i Ady-ünnepséggel kapcsolatos.²⁶ Kevéssel előtte írhatta Szabó Dezső:

²² Szabó Dezső író politikai pártot akar alapítani. Délmagyarország, 1925. június 11.

²³ Vö. ItK. 1959: 322–323.

²⁴ Kilényi-gyűjtemény. I. Hagyaték. (A szegedi Somogyi-könyvtárban.)

²⁵ Uo.

²⁶ ÚR GYÖRGY kéziratoss Juhász-életrajzából.

Kedves Gyula,

mivel Ady-ünnepélyünk nem irodalmi, hanem politikai a szó legegységesebb és legtermékenyebb értelmében, nem fogod rossz néven venni, ha az egység érdekében valamire kérek. Különbön nagyon örvendek, hogy a sírnál te beszélsz. Ez lesz a legmegrázóbb része az ünnepségnek s Neked súlyos jogod van hozzá, hogy a döntő szavakat ott Te mondd.

Én azt hiszem, hogy az egységes szuggesztívó érdekében végtelenül üdvös volna, ha valami afélet mondanál, hogy Adyval és mindazokkal, akik a magyar jövő álmódói voltak: készül az új Magyarország földje. Abból a földből, mely ilyen rögökből áll össze, nem nőhet ki újból az a magyar pokol, ami az elmúlt ezer év volt. Ady folytatta ezt a misszióját: a magyar parasztot követelte a magyar élet alapjául. Az új magyar demokrácia a magyar paraszt vállain fog felépülni. Lehetetlenné fog tenni minden kizsákmányolást, minden idegen hódítást, az öncélúvá ért magyarságot saját történelmi és kulturális céljaival teljes erői kibomlására segíti. Tudom, hogy ezek a gondolatok a Tied is és hogy Te a legszebb formát tudod nekik adni. Nagyon kérek: légy optimista. Szeretettel ölel

Szabó Dezső

Nem tudjuk, mennyit fogadott meg ebből Juhász Gyula.²⁷ Bár Szabó Dezső gondolatai a magyar demokráciáról Juhászban is visszhangosak voltak, ő az egyoldalú parasztorientációnál tágabbra látott: őt 1919 óta eltéphetetlen szálak kapcsolják a munkásmozgalomhoz.

11

Sok évvel szegedi tartózkodása után, 1939. ápr. 29-én és 30-án járt újból Szegeden Szabó Dezső, és két ízben tartott előadást „a magyar sorsproblémákról” a Tisza-szálló nagytermében. „Szabó Dezső szerint – idézzük a laptudósítást – az emberiség jövője a demokrácia, de nem mai formájában. Organikus és intézményesen biztosított demokrácia kell, hogy a nemzet egyeteme állammá fejlődhessék.” Sürgette előadásában a földosztást és a parasztságból születendő új értelmiséget.²⁸

Érdekes véletlen, hogy Szabó Dezső utolsó napjainak és halálának szemtanúja egy volt szegedi újságíró, a Szeged egykori munkatársa és Szabó Dezső szegedi ismerőse, Úr György volt. Neki köszönhetjük az író utolsó napjainak hiteles és megdöbbentő leírását.²⁹

12

Ha most végül a szegedi tartózkodás mérlegét akarjuk megvonni, anélkül, hogy túlértékelnénk e rövid két hónapot, elsősorban az író egykorú nyilatkozataira kell ismét utalnunk. A szegedi légkör, a Szeged által adott szóvási lehetőség, nyilvánosság, kedvező volt az író és a közéleti harcok számára egyaránt. Ismeretes, hogy a *Segítség!* egy részét itt írta Szabó Dezső, s az is, hogy a 3. kötet 1. fejezetében hosszan szól a városról.³⁰ A bevezetőben azt írja: „Természetes: hogy a regényben előforduló helyek: Sümeg, Visnyó, Szeged, csak tetszőlegesen felvett helyek s az ott előmerülő cselekmények és arcok nem felelnek meg ottani valóságoknak. Csupán azért hívtam ezeket a helyeket elő: mert az élet egy pár nagy cirógatásáért vagyok hálás nekik.”³¹ Az utolsó lapon ezt olvassuk: „Kezdtém: 1923. november hó 21-én. Bevégeztem: 1925. október hó 17-én. Írtam: A Gellérthegyen, Génúában, Soriban, Nerviben, Taorminában, Párizsban, Szegeden, a Rókushegyen.”³²

A *Segítség!* szegedi oldalainak a regény – vagy inkább önéletrajzi motívumokkal elegy pamflet – cselekményében nincs szerves részük. Mintha csak naplót pótolnának ezek a lapok: minden bizonynyal ezeket írta itt az író, személyes benyomásainak lerögzítéseként, valóban inkább csak hálás gesztusként a vendégszerető város iránt. Mégis, ez a néhány lap szép és meleg rajza a Tisza-parti városnak, s méltán sorakozik a magyar irodalom több más jelesének írásaihoz, melyek ugyancsak Szeged szépségét, atmoszféráját örökítik meg.

²⁷ Vö.: Virágba borította száz magyar diák Ady sírhalmát. Az Est, 1928. május 22.

²⁸ Szabó Dezső előadásai a magyar sorsproblémákról. Délmagyarország, 1939. május 2.

²⁹ ÚR GYÖRGY: Szabó Dezső utolsó napjai. Bp. [1947.]

³⁰ SZABÓ DEZSŐ: Segítség! Bp. 1925. 3. köt. 99–110.

³¹ Uo. 1. köt. XIV. 1.

³² Uo. 3. köt. 304.